

P.J. van Koppen (1993) De natte neus: Procedurele opmerkingen bij de geursorteerproef. In: H. de Doelder & J. Hielkema (red.), *Goed gezien: Problemen bij identificatiemethoden in strafzaken* (pp. 97-112). Arnhem: Gouda Quint

Goed gezien?

Problemen bij identificatiemethoden in strafzaken

Onder redactie van:
Prof.mr. H. de Doelder
Mr. J. Hielkema

Gouda Quint bv
(S. Gouda Quint – D. Brouwer en Zoon)
Arnhem

1993

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Goed

Goed gezien? : problemen bij identificatiemethoden in strafzaken
H. de Doelder, J. Hielkema (red.).
Arnhem : Gouda Quint. – Ill.
ISBN 90-387-0114-4 NUGI 694
Trefv.: identificatie; strafrecht/bewijsrecht; Nederland.

© 1993, Gouda Quint bv, Arnhem

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotocopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 jo. het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

Deel I Algemeen

C.J.C.F. Fijnaut	Dubieuze zaken in historisch perspectief	9
G.P.M.F. Mols	Horen, zien en verklaren. Over getuigen en hun verhoor in het Nederlandse strafproces	17
J.F. Nijboer	Daderidentificatie door waarnemingsgetuigen in het strafproces: een rechtskundige beschouwing	33
G. Wolters	De psychologie van ooggetuigen	67
H.J.S.M. Hoogstraten	(Oog)getuige, noodzakelijk kwaad of niet?	79

Deel II Bijzonder

J.C. de Bruin	De speurhond en de sorteerproef	91
P.J. van Koppen	De natte neus: procedurele opmerkingen bij de sorteerproef	97
F.F. Schmidt	Automatisering en fotoconfrontaties	113
A.B.E. Theeuwen	Het zichtbaar maken van vingerafdrukken	131
A.J. Zeelenberg	Achtergronden en problematiek van de identificatie van vingersporen	143
E.R. Groeneveld	DNA-analyse: een intrigerend nieuw middel voor de identificatie van personen in strafrechtelijke en civielrechtelijke context	159
H. de Doelder	DNA-bewijs in strafzaken	189

De natte neus: procedurele opmerkingen bij de geursorteerproef

1. Inleiding

Het is niet eenvoudig om de Verenigde Staten binnen te komen. Ook als de bezoeker niet homoseksueel is en zonder communistische sympathieën, lijkt men er alles aan te doen om de binnenkomende bezoekers op het hart te drukken dat toelating een voorrecht is. De lange wachttijd voor de U.S. Immigration wordt slechts onderbroken door één interessante gebeurtenis: de werkzaamheden van de *Beagle Brigade*. Een brak besnuffelt de rij wachtenden op meegebrachte etenswaren - want ook die mogen de Verenigde Staten niet in. Als de hond naast een persoon gaat zitten, is het altijd raak en blijkt onder in de tas bijvoorbeeld nog een appel te zitten.

Het werk van de braken in de Verenigde Staten is één van de vele vormen waarin gebruik wordt gemaakt van de combinatie van twee kenmerken van de hond: zijn goede neus en zijn ontvankelijkheid voor training. Honden worden daarom voor veel spuurwerk ingezet: het vinden van mensen onder de sneeuw, het vinden van etenswaren of drugs in tassen en koffers, het vinden van explosieven, het vinden van voorwerpen in het veld en het vinden en volgen van een geurspoor door het bos. Alle genoemde werkzaamheden van de hond hebben één element gemeen: de hond moet een bepaald soort geuren - drugs, fruit, mensen - detecteren. En bij die detectie worden soms opmerkelijke resultaten geboekt.

Honden worden ook gebruikt om vast te stellen of een bepaald voorwerp in handen is geweest van een bepaalde persoon. Dat wordt gewoonlijk gedaan in de zogenaamde geursorteerproef. In grote lijnen werkt die proef als volgt. De begeleider van de hond laat hem ruiken aan een voorwerp, het zogenaamde uitgangspunt. Vervolgens krijgt de hond de geur van een aantal personen aangeboden - de verdachte en zogenaamde bijleggers - en moet dan vaststellen of één van die geu-

* Dr. P.J. van Koppen is werkzaam bij het Nederlandse Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechts-handhaving te Leiden.

ren overeenkomt met de geur van het uitgangspunt. Deze proef stelt andere eisen aan de hond dan bij de hierboven genoemde werkzaamheden. Bij de geursorteerproef moet de hond immers niet vaststellen óf een bepaalde geur aanwezig is, maar hij moet *discrimineren* tussen verschillende menselijke geuren. Dat is een aanzienlijk lastiger taak dan het detecteren van een bepaald soort geuren, zoals hieronder zal blijken.

Ik zal in deze bijdrage betogen dat, gezien de stand van kennis over het reukvermogen van de hond, geursorteerproeven alleen toelaatbaar zijn als bewijsmiddel indien de procedure voldoet aan strikte eisen en wel striktere eisen dan nu in Nederland gesteld worden.

2. Wel en niet vinden

De problemen die verbonden zijn aan de sorteerproef kunnen het beste ingeleid worden door terug te keren naar de *Beagle Brigade*. Uit eigen waarneming heb ik vastgesteld dat als de hond naast een persoon gaat zitten, er altijd in diens tas etenswaren aanwezig zijn. Dat betekent nog niet dat de hond feilloos is, want de koffie die ik altijd meeneem naar de Verenigde Staten werd nooit gevonden. In schema ziet dat eruit als in Tabel 1.

Tabel 1: Mogelijke uitkomsten van het speurwerk door honden.

<i>Werkelijkheid</i>	<i>Gedrag hond</i>	
	Vindt relevante geur	Vindt geen relevante geur
Etenswaren aanwezig	Correct	Misser (fout-negatief)
Geen etenswaren aanwezig	Fout-positief	Correct

Hoe goed de hond is, is dus slechts ten dele bekend: de brakken maken kennelijk geen fout-positieven, maar hoeveel missers zij maken weten wij niet. Die missers hoeven niet altijd aan de hond te liggen, want soms is het eten gewoon niet te ruiken, zoals vermoedelijk met mijn vacuüm verpakte koffie het geval is.

De sorteerproef heeft een groter aantal mogelijke uitkomsten, zoals Tabel 2 laat zien.

Tabel 2: Mogelijke uitkomsten van de geursorteerproef.

<i>Werkelijkheid</i>	<i>Gedrag hond</i>		
	Wijst verdachte aan	Wijst bijlegger aan	Wijst niemand aan
Uitgangspunt in handen geweest van verdachte	Correct	Misser	Misser
Uitgangspunt niet in handen van verdachte geweest	Fout-positief	Misser	Correct

Het soort fouten dat gemaakt wordt, zegt overigens nog niets over de mogelijke oorzaak van die fouten. Die oorzaken kunnen velerlei zijn: de hond kan slecht getraind zijn; het uitgangspunt kan te weinig of te weinig specifieke lucht afgeven; de geur van één of meer bijleggers kan teveel op de geur van de verdachte lijken; de proef kan onjuist uitgevoerd zijn. Op al deze mogelijkheden kom ik hieronder terug. Eerst komt de vraag aan de orde of de sorteerproef op een verantwoorde wijze mogelijk is, of anders gezegd: kan de hond wel zo goed ruiken?

3. Het ruiken van de hond

Er is opmerkelijk weinig onderzoek gedaan naar de kwaliteiten van het reukvermogen van de hond.¹ Wij weten dat honden goed kunnen ruiken, maar hoe goed precies is niet bekend. Voor de sorteerproef is daarnaast nog een andere vraag relevant, namelijk op welke geurelementen honden onderscheid maken tussen verschillende personen. Ook daarover is weinig bekend.

Er is dus alle aanleiding om de hond een uitgangspunt met een persoon te laten verbinden in een kritische test. Het is niet voldoende - en wordt in de praktijk ook niet voldoende geacht - om de hond het uitgangspunt te laten ruiken, hem naast de verdachte te zetten en door gedrag, bijvoorbeeld driemaal blaffen, aan te laten geven of de geuren van uitgangspunt en verdachte overeenkomen. Het wordt de hond wat moeilijker gemaakt door hem te laten kiezen uit een aantal geuren, althans één van de veronderstellingen van de sorteerproef is dat de keuze voor de hond moeilijker wordt gemaakt.

¹ Het weinige onderzoek wordt samengevat door A.E. Taslitz (1990) Does the cold nose know? The unscientific myth of the dog scent lineup. 42 *Hastings Law Journal*, pp. 15-134.

4. Veronderstellingen van de geursorteerproef

Aan de sorteerproef ligt een aantal veronderstellingen ten grondslag die alle waar moeten zijn om de sorteerproef zinvol te kunnen uitvoeren. Ik zal ze achtereenvolgens bespreken.

1. *Elke mens heeft een unieke geur, of althans dermate uniek dat de kans dat twee gelijke geuren in een willekeurige groep van zes personen - de gebruikelijke grootte van de proef - voorkomen voldoende laag is.*

2. *De hond is in staat die verschillen te ruiken.*

Vrij algemeen wordt aangenomen dat mensen inderdaad een unieke geur hebben, maar er bestaat enig onderzoek dat juist op het tegendeel wijst.² Veronderstelling 1 is echter niet direct te toetsen, want voor het onderscheiden van verschillende menselijke geuren bestaat vooralsnog geen andere instrument dan de neus van de hond. Dat betekent dat veronderstelling 2 een essentieel onderdeel is van veronderstelling 1.

De veronderstelling dat de hond verschillen in menselijke geur kan ruiken, wordt ondersteund door experimenten van Buytendijk³ en van Hepper.⁴ Buytendijk vond dat zijn hond het in 16 van de 22 pogingen juist had, als op basis van een uitgangspunt gekozen moest worden uit drie geuren. Zowel de geuren als het uitgangspunt waren echter geen menselijke geuren, maar mengsels van zuren die in menselijke geuren voorkomen. Hepper liet zijn honden kiezen tussen de geuren van zowel ééneïge als twee-eïge tweelingen. De honden moesten de geur van één van de leden van elke tweeling verbinden met één van de twee T-shirts die door elk van hen gedragen was. Bij twee-eïge tweelingen en bij een-eïge tweelingen die onderling verschilden in leefomgeving en dieet, behaalden de vier gebruikte honden steeds in meer dan 80 procent van de proeven een juist resultaat. Bij een-eïge tweelingen die op hetzelfde dieet stonden presteerden zij echter niet beter dan het percentage - 50 procent - dat op grond van kans te verwachten was.

De experimenten van Buytendijk en van Hepper laten een aantal conclusies toe. Ten eerste zijn er kennelijk zodanige verschillen tussen menselijke geuren dat honden daartussen kunnen discrimineren. Ten tweede is een deel van de specifieke

2 Zie Taslitz, *op. cit.*, noot 1.

3 F.J.J. Buytendijk (1973) *The mind of the dog*. New York: Arno.

4 P.G. Hepper (1988) The discrimination of human odor by the dog. 17 *Perception*, pp. 549-554.

samenstelling van de geur erfelijk bepaald. Ten derde is de omgeving en/of de voeding van personen van invloed op de geur die zij afscheiden. Met deze experimenten is echter nog niet vastgesteld dat menselijke geuren uniek zijn of voldoende onderscheidend vermogen bezitten. Voordat een dergelijke conclusie kan worden getrokken, zouden aanzienlijk uitgebreidere experimenten nodig zijn. De sorteerproef wordt in Nederland op een manier uitgevoerd die, naast de twee genoemde, nog enige andere veronderstelling impliceert.

3. *Verschillende delen van het menselijk lichaam ruiken hetzelfde.*

Deze veronderstelling is niet altijd relevant, maar wel als de hond, met de gebruikelijke methode, de geur van de handen van verdachte en bijleggers moet vergelijken met een uitgangspunt dat de geur draagt van een ander deel van het lichaam van de dader, bijvoorbeeld zijn achterste als het gaat om een geurdoek die gelegd is op de zitting van de vluchtauto. Verschillende delen van het lichaam blijken echter een zodanige andere geur af te scheiden dat een hond in de beschreven situatie problemen kan hebben met het koppelen van uitgangspunt en verdachte.⁵ Verwacht kan daarom worden dat een hond in een dergelijke sorteerproef meer fouten maakt.

Tot slot wordt kennelijk de veronderstelling gehanteerd dat de individuele geur zich niet of slechts in geringe mate gedurende de tijd wijzigt. Het is immers niet ongebruikelijk dat de sorteerproef pas na enige weken of maanden na het misdrijf wordt uitgevoerd. In feite valt deze veronderstelling in tweeën uiteen:

4. *De unieke elementen in de menselijke geur wijzigen zich slechts in geringe mate in de loop van de tijd.*

5. *De geurelementen op het uitgangspunt wijzigen zich slechts in geringe mate in de loop van de tijd.*

Om met de vijfde veronderstelling te beginnen: de menselijke geur wordt gevormd door een aantal elementen die zowel door dood materiaal - voornamelijk zuren - als levend materiaal - bacteriën en de afscheidingsprodukten van die bacteriën - wordt gevormd. Ook als het uitgangspunt deugdelijk bewaard is geweest, zou voortgezette bacteriële werking ervoor kunnen zorgen dat de geur van het uit-

5 I. Brisbin Jr. & S. Austad (1989) *Testing the individual odor theory of canine olfaction*, ongepubliceerd manuscript, geciteerd door Taslitz, *op. cit.* noot 1, pp. 68-69.

gangspunt drastisch verandert. Hoe sterk die werking is, is niet bekend. King, Becker en Markee⁶ vonden dat tot ongeveer zes weken na het misdrijf de honden vrij accuraat bleven. De Bruin⁷ bericht van sorteeroproeven die zelfs na drie jaar nog succesvol verliepen.

Ook over de vierde veronderstelling bestaat geen duidelijkheid. Mensen kunnen iramers op een bepaald moment wel een uniek geurpatroon hebben, maar onder invloed van omgevingsfactoren of voeding zou dat unieke patroon drastisch kunnen wijzigen. In welke mate die invloed bestaat, staat niet vast. Het hierboven besproken onderzoek van Hepper⁸ laat zien dat voeding en omgeving wel degelijk van invloed is op de afgegeven geur.

De invloed van voeding op de geur van mensen hangt eveneens samen met de laatste veronderstelling die nodig is om een deugdelijke sorteeroproef te kunnen uitvoeren:

6. De hond is in staat de individuele geurelementen van mensen die niet samenhangen met omgevingsfactoren en voeding van elkaar te onderscheiden.

Ook over deze veronderstelling bestaan geen empirische gegevens. Zolang dat niet het geval is, moeten daaraan vergaande consequenties verbonden worden voor de procedure waarmee de sorteeroproef wordt uitgevoerd, zoals hieronder duidelijk zal worden.

5. Een juiste procedure

Gezien bovenstaande is er alle reden om de neus van de hond niet geheel te vertrouwen; niet omdat de hond niet te vertrouwen zou zijn, maar omdat nog zo weinig bekend is over de neus van de hond en de menselijke geur. In een dergelijk geval moet een kritische test worden gebruikt. Een goede test moet gebaseerd zijn op het eenvoudige principe dat de hond alleen het buisje van de verdachte appor-teert als hij daarop dezelfde geur ruikt als op het uitgangspunt. Het principe van de sorteeroproef moge eenvoudig zijn, de uitwerking is aanzienlijk ingewikkelder, omdat elke andere verklaring uitgesloten moet kunnen worden. En er zijn, bij de huidige praktijk van de geursorteeroproef, nogal wat alternatieve verklaringen mogelijk.

6 J.E. King, R.F. Becker & J.E. Markee (1964) Studies on olfactory discrimination in dogs: Ability to detect human odour trace. 12 *Animal Behavior*, p. 311.

7 J. de Bruin (1988) *De speurhond en de wetenschap*. Rotterdam: Hondenbrigade Gemeentepolitie.

8 *Op. cit.* noot 4.

Veel van die alternatieve verklaringen vinden hun analogie in een slecht uitgevoerde Oslo-confrontatie.⁹ De logica van die test is eveneens eenvoudig: er wordt vanuit gegaan dat de getuigen en de verdachte elkaar niet kennen. Als de verdachte schuldig is, kunnen de getuigen hem precies één keer gezien hebben, namelijk op de plaats van het delict. Als de verdachte onschuldig is, hebben de getuigen hem nooit gezien. Als de getuige de verdachte herkent, heeft hij hem eerder gezien en moet de verdachte dus de dader zijn.

Het organiseren van een goede sorteerproef vergt, evenals een goed uitgevoerde Oslo-confrontatie, veel moeite. Het zou veel eenvoudiger zijn om een *éénpersoonsgeurproef* uit te voeren: de verdachte wordt neergezet, de hond ruikt aan het uitgangspunt en is getraind om aan te geven, bijvoorbeeld door blaffen, als beide geuren overeenkomen. Een dergelijke procedure is in de meeste gevallen niet verstandig, want het wordt de hond te gemakkelijk gemaakt en heeft derhalve weinig waarde als bewijsmiddel. Daarom wordt een wat moeilijker test gebruikt, waarbij een aantal geuren van mensen op een rij worden gelegd. Maar wij weten niet hoe moeilijk die test werkelijk is voor de hond. Dat is duidelijk te maken door geuren als kleuren voor te stellen. Stel dat de geur van het uitgangspunt een wat rode kleur heeft voor de hond. In de rij treft de hond echter één rode kleur aan en verder alleen maar blauwe en bruine. De keuze is dan voor de hond niet moeilijker gemaakt dan bij een éénpersoonsgeurproef. Dat zou pas het geval zijn als de rij buisjes naar verschillende tinten rood ruiken. Als de hond dan het buisje van de verdachte apporteert, weten wij met een grotere mate van zekerheid dat de verdachte iets met het uitgangspunt te maken heeft.

6. Diagnostische waarde

De mate van zekerheid waarmee conclusies kunnen worden verbonden aan de uitslag van een sorteerproef, kan uitgedrukt worden in de diagnostische waarde van die proef.¹⁰ De diagnostische waarde van een uitslag - bijvoorbeeld: de hond wijst de verdachte aan - wordt berekend door het aantal juiste diagnoses te delen door het aantal onjuiste (vergelijk deze formule met Tabel 2).

9 Zie over fouten en oplossingen daarvoor bij de Oslo-confrontatie, H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijke bewijs*, Amsterdam, 1992, Hoofdstuk 8; W.A. Wagenaar, *Het herkennen van Iwan*, Amsterdam, 1989, en W.A. Wagenaar & E.F. Loftus, Tien identificaties door ooggetuigen: Logische en procedurele problemen. In: P.J. van Koppen & H.F.M. Crombag (red.) *De menselijke factor: Psychologie voor juristen*, Arnhem, 1991.

10 Zie over diagnostische waarde in het algemeen Crombag, Van Koppen & Wagenaar, *op. cit.* noot 9, met name Hoofdstuk 5.

$$\text{Diagnostische waarde}_{\text{wijst verdachte aan}} = \frac{\text{correcte aanwijzingen}}{\text{fout-positieven}}$$

In Tabel 2 is te zien dat de diagnostische waarde van de uitslag 'de hond wijst verdachte aan' alleen bepaald kan worden als empirische gegevens bekend zijn over het aantal malen dat de hond de verdachte aanwijst als vaststaat dat het uitgangspunt van hem afkomstig is en als gegevens bekend zijn over het aantal malen dat de hond de verdachte aanwijst als het uitgangspunt *niet* van hem afkomstig is. Het eerste soort gegevens is niet bekend, omdat het gepubliceerde onderzoek weinig uit heeft te staan met de sorteerproef, zoals die in de praktijk wordt uitgevoerd. Over het tweede soort gegevens - sorteerproeven waarin de geur op het uitgangspunt niet aanwezig is - is in het geheel geen onderzoek gedaan. De diagnostische waarde van de sorteerproef is dus niet groot of klein, maar eenvoudigweg onbekend en de waarde die de rechter aan dit bewijsmiddel zou moeten toekennen derhalve eveneens. Op basis van vermoedens, veronderstellingen en een analogie met de Oslo-confrontatie is het wel mogelijk aan te geven hoe een deugdelijke procedure de diagnostische waarde van de sorteerproef zou kunnen bevorderen.

7. Fouten die vermeden zijn

Men kan zeer veel verschillende fouten maken bij het opzetten en uitvoeren van een sorteerproef. En die werden in het verleden nogal eens gemaakt.¹¹ De procedure in het verleden liet bijvoorbeeld alle ruimte om aan de hond op andere manieren dan door overeenkomst in geur tussen uitgangspunt en verdachte, duidelijk te maken wie de verdachte was. Aanvankelijk moesten de honden kiezen tussen de verdachte en bijleggers in persoon. Het zal duidelijk zijn dat, bijvoorbeeld door nervositeit van de verdachte, de hond voldoende aanwijzingen kon krijgen wie de verdachte was. Daarom werden later de verdachte en bijleggers achter een luxaflex-scherm geplaatst - eventueel met een ventilator erachter om de geur naar de hond de waaien - zodat de hond hen niet meer kon zien. In een later stadium moest de hond kiezen uit buisjes die door verdachte en bijleggers waren vastgehouden. Met deze wijzigingen is een aanzienlijk potentiële bron van fouten weggenomen, want de verdachte zelf kon niet meer door minimale bewegingen

¹¹ Zie Crombag, Van Koppen & Wagenaar, *op. cit.* noot 9, hoofdstuk 8.

- *minimal cues* - aan de hond duidelijk maken dat hij de verdachte was.¹²

Minimal cues als bron van fouten waren daarmee nog niet weggenomen. De hondengeleider wist namelijk nog steeds wie de verdachte was en zou dat mogelijk ongewild de hond kunnen laten weten. Ter voorkoming van dit soort fouten zijn voor de sorteerproef richtlijnen opgesteld, die ik integraal in een bijlage heb opgenomen.¹³ Met die richtlijnen werd bijvoorbeeld de helper geïntroduceerd. De helper moet de buisjes verzamelen en uitleggen, zodat de geleider bij het uitvoeren van de proef niet meer weet wie de verdachte is. Overigens zijn de richtlijnen inmiddels weer enigszins aangepast.¹⁴ De wijzigingen worden binnenkort van kracht. De belangrijkste vernieuwingen zijn nu dat er landelijke exameneisen komen voor honden. De richtlijnen voor de proef zelf worden echter slechts marginaal gewijzigd en laten nog tal van fouten toe. Ik zal ze in relatief willekeurige volgorde bespreken.

8. Fouten die nog mogelijk zijn

Bekende verdachte of bijleggers. De eerste mogelijke fout is dat de verdachte allang bekend is aan de hond, zodat hij een bekende persoon ruikt tussen onbekende bijleggers. In de richtlijnen is de regel opgenomen dat de hond binnen 14 dagen na een sorteerproef niet opnieuw op dezelfde verdachte mag sorteren en tussendoor minimaal twee andere proeven moet hebben uitgevoerd. De 14-dagen termijn is niet gebaseerd op enig empirisch onderzoek en lijkt eerder ingegeven door praktische overwegingen. Als de ruikkwaliteiten van honden en hun geheugen daarvoor zo fabelachtig of mythisch is als vaak wordt aangenomen,¹⁵ dan is ook een periode van 14 dagen te kort.

De omgekeerde situatie, dat de bijleggers allang bekend zijn aan de hond, lijkt zich vaker voor te doen. De geleider en zijn hond moeten vaak de politiebureaus afreizen voor het uitvoeren van sorteerproeven. Er is geen regel die de geleider verplicht zijn hond in de auto te laten en er alleen uit te halen voor het uitvoeren van de proef. Als de hond regelmatig in de bureaus komt, leert hij de geuren van

12 Hoe groot de invloed van *minimal cues* op het gedrag van dieren kan zijn, wordt geïllustreerd door het hilarische geval van de heer Von Osten en zijn paard Kluger Hans. Zie J. Linschoten, *Idolen van de psycholoog*. Utrecht, 1964, pp. 95-102 en Crombag, Van Koppen & Wagenaar, *op cit.*, hoofdstuk 8.

13 De nieuwe werkwijze is bekend gemaakt bij brief van P.N.J. Wels namens het werkoeverleg oefengroepgeleiders d.d. 19 december 1988.

14 *Keuringsreglement politiepouwhond menselijke geur* (s.a.). s.l.

15 Zie Taslitz, *op. cit.* noot 1.

de politiemensen kennen. Dat is een probleem, omdat het gebruikelijk is om als bijleggers de geuren van politiemensen te nemen die toevallig beschikbaar zijn.

De bijleggers mogen geen homogene groep vormen. Het gebruik van politiemensen als bijleggers is op nog een andere manier onjuist. Het onderzoek van Hepper¹⁶ laat zien dat omgevingsfactoren en voeding van invloed kunnen zijn op de afgescheiden geur. Als steeds politiemensen als bijleggers worden gebruikt, is de geur van de verdachte daartussen afwijkend en wordt de kans verhoogd dat het buisje van de verdachte ten onrechte wordt geapporteerd. De remedie is eenvoudig, maar levert wel extra werk op: de regel invoeren dat politiemensen - en andere homogene groepen, zoals militairen van een nabij gelegen kazerne - niet als bijleggers mogen fungeren.

Verkeerde bijleggers. Aan de keuze van bijleggers dienen hogere eisen gesteld te worden dan alleen dat zij geen politiemensen mogen zijn. Op elke manier als maar mogelijk moet voorkomen worden dat de geur van de verdachte voor de hond evident afsteekt tussen de bijleggers. Omdat zo weinig bekend is over de geurelementen waarop honden mensen herkennen, is het alleen mogelijk op basis van veronderstellingen hiervoor regels op te stellen. De bijleggers moeten dan uiteraard van hetzelfde geslacht zijn als de verdachte. Zoals hierboven beschreven, kan aangenomen worden dat eetgewoonten van invloed zijn op de samenstelling van de geur. De bijleggers dienen derhalve bij voorkeur dezelfde eetgewoonten te hebben als de verdachte. In de richtlijnen die binnenkort van kracht worden, is de regel dat de bijleggers van hetzelfde geslacht moeten zijn als de verdachte weer opgenomen; de regel over eetgewoonten nog steeds niet. In de toekomstige richtlijnen staat wel de regel dat de bijleggers van hetzelfde ras als de verdachte moeten zijn. Kennelijk wordt aangenomen dat mensen van verschillend ras, verschillend ruiken. Uiteraard is er wel enige samenhang tussen ras en eetgewoonten, maar het is de vraag of met deze regel het probleem geheel wordt opgelost. Blanke Fransen eten bijvoorbeeld aanzienlijk meer knoflook dan blanke Nederlanders. Men zou op alle genoemde kenmerken zo veel mogelijk op de verdachte gelijkende bijleggers moeten kiezen. Dat is weliswaar geen garantie voor het feit dat de geur van verdachte en bijleggers soortgelijk is - voldoet aan eenzelfde 'geursignalement' - maar verkleint de kans dat de verdachte eruit springt.

¹⁶ *Op. cit.* noot 4.

De plaats van de verdachte in de rij. De plaats van de verdachte in de rij buisjes is niet zonder belang. Honden hebben bijvoorbeeld de neiging om de laatste in een rij eerder te apporteren dan de andere buisjes. In een zaak was de verdachte in vier van de acht gehouden sorteerproeven aan het uiteinde van de rij geplaatst terwijl voorts in twee gevallen de plaats niet uit het proces-verbaal kon worden opgemaakt. Als ook in die proeven de verdachte op het einde van de rij is geplaatst, is in een meerderheid van de proeven het risico genomen dat door de voorkeur van honden voor het uiteinde van de rij de buisjes van verdachte ten onrechte werden geapporteerd.

Meer verdachten in dezelfde proef. Het gebruik om op meer dan één verdachte in dezelfde proef te laten sorteren, dient om verschillende redenen te worden afgewezen. Ten eerste wordt de effectieve grootte van de rij daardoor aanzienlijk verkleint en neemt dus de gokkans voor de hond aanzienlijk toe.

Het belangrijkste bezwaar tegen twee verdachten in dezelfde proef zijn de merkwaardige consequenties als niet vaststaat dat het uitgangspunt absoluut zeker door slechts één van de daders is vastgehouden. Neem bijvoorbeeld het geval waarbij als uitgangspunt voor de proef een vuurwapen wordt genomen en in de rij twee buisjes van twee verschillende verdachten afkomstig zijn. Het is best mogelijk dat beide verdachten, als zij de daders zijn, het vuurwapen hebben vastgehouden voor of tijdens het misdrijf en dat de hond beider geuren ruikt. Dan kunnen twee dingen gebeuren: de hond aarzelt zodanig dat de geleider besluit tot een negatief resultaat van de proef of de hond rapporteert slechts één van de verdachten. In het eerste geval worden beide verdachte ten onrechte vrijgepleit, in het tweede geval één van de verdachten. De praktijk om meer dan één verdachte in dezelfde proef te gebruiken is dus onverstandig.

Herhaald testen. Het is gebruikelijk om de proef tweemaal direct achter elkaar door dezelfde hond te laten uitvoeren. Deze tweede proef is volstrekt zinloos, want men weet niet wat in die proef wordt onderzocht. De taak in de tweede proef is voor de hond echter aanzienlijk eenvoudiger dan bij de eerste proef: hij hoeft zich alleen maar de geur te herinneren van het buisje dat hij de eerste keer rapporteerde. Voor het invoeren van de huidige richtlijnen was het voor de hond nog eenvoudiger, want toen werden niet alle buisjes na de eerste proef ververst, maar alleen die van de verdachte en hoefde de hond alleen maar te ruiken welk buisje hij niet eerder besnuffeld had.

Ook in de toekomstige richtlijnen zijn nog twee proeven voorgeschreven, maar dient één van de proeven een zogenaamde blinde proef te zijn, waarin de verdach-

te niet voorkomt. De functie van de blinde proef is niet geheel duidelijk. De hond wordt daarmee weliswaar getest op zijn vermogen te weigeren om een buisje te apporteren als hij de geur van het uitgangspunt niet tegenkomt, maar dat vermogen had al moeten blijken bij het jaarlijks terugkerend examen. De blinde proef voegt derhalve geen extra informatie toe aan het bewijs in de concrete zaak.

Het heeft uiteraard wel zin om dezelfde proef met buisjes die in de eerste proef niet zijn gebruikt te herhalen met een *andere* hond. Als beide honden het buisje van de verdachte apporteren, kan echter niet een tweemaal zo grote waarde worden gehecht aan de proeven dan bij één proef. Het is immers mogelijk dat de eerste hond ten onrechte het uitgangspunt aan de verdachte verbindt omdat beide geuren - hoewel niet van dezelfde persoon afkomstig - sterk op elkaar gelijken. De tweede hond zal dan niet anders doen dan de door de eerste hond gemaakte 'fout' herhalen. Een tweede proef met een andere hond kan daarom niet anders dan de diagnostische waarde van de eerste proef marginaal verbeteren.

9. Positief en negatief resultaat

Als de hond het uitgangspunt aan de verdachte verbindt, ligt de conclusie die aan de sorteerproef kan worden voor de hand: de verdachte is de dader. De conclusie die verbonden moet worden aan de proef als de hond een bijlegger apporteert of als de hond weigert, is minder duidelijk.¹⁷ De diagnostische waarde van dat resultaat kan als volgt worden uitgedrukt (vergelijk met Tabel 2).

$$\text{Diagnostische waarde}_{\text{weigering + wijst figurant aan}} = \frac{\text{correcte weigeringen}}{\text{missers}}$$

Uit deze formule blijkt dat de diagnostische waarde van een negatieve proef geen verband hoeft te hebben met de diagnostische waarde van een proef met een positief resultaat. Of de diagnostische waarde van de ene groter of kleiner is dan de andere - dat wil zeggen of een negatieve proef de verdachte in meer of mindere mate vrij pleit dan dat een positieve tegen de verdachte pleit - kan niet bij voorbaat worden vastgesteld. Er is echter alle reden om aan te nemen dat er geen symmetrie in de resultaten van positieve en negatieve proeven zit. Bij een positieve resultaat van een correct uitgevoerde proef weten wij - weliswaar met een zekere waarschijnlijkheid - twee dingen: de hond kan goed ruiken en de verdachte is de dader.

¹⁷ Men neemt na een proef met een zogenaamd negatief resultaat meestal zelfs niet de moeite een volledig proces-verbaal uit te werken. De Hoge Raad vindt zelfs dat zo'n proces-verbaal niet in het dossier hoeft worden opgenomen. Zie HR 15 januari 1991, NJ 1991, 382. Anders A.-G. Leyten in zijn noot onder dat arrest.

Er is echter een groot aantal mogelijkheden dat een negatief resultaat kan veroorzaken. Misschien is de verdachte niet de dader of kan de hond slecht ruiken of is hij slecht getraind. Het is ook mogelijk dat de verdachte de dader is, maar op het uitgangspunt te weinig geur is verzameld. Dat laatste is niet onmogelijk, want er bestaat geen standaardmethode voor het verzamelen van geuren en soms worden voorwerpen als uitgangspunt genomen waarvan het zeer onwaarschijnlijk is dat daaraan de geur van de dader zit. Het volgende moge daarbij als voorbeeld dienen. In een strafzaak werd aan een verdachte een viertal bankovervallen ten laste gelegd. Alle vier bankovervallen vonden op vrijwel identieke wijze plaats. Twee mannen komen een bank binnen en slaan met een voorhamer de gepantserde ruit in. Met achterlating van voorhamer en vuurwapen, vluchten zij in een gesloten auto, die later teruggevonden wordt. Van één overval werd de voorhamer als uitgangspunt genomen; van een tweede overval de voorhamer en de pedaalrubbers van de vluchtauto; van een derde overval de pedaalrubbers en de zittingen van de auto; van een vierde overval de versnellingspook en het vuurwapen. Niet alleen de uiteenlopende uitgangspunten, maar ook de kwaliteit van de uitgangspunten kunnen uitsluitend in het nadeel van de verdachte werken. Om voor de hand liggende redenen, is het bijvoorbeeld heel onwaarschijnlijk dat op pedaalrubbers voldoende geursporen zijn achtergebleven. Als in een sorteerproef de hond de verdachte aan zo'n uitgangspunt verbindt, pleit dat tegen hem; als de sorteerproef een negatief resultaat heeft, ligt de conclusie dat er te weinig geursporen op het uitgangspunt zaten dermate voor de hand, dat een negatief resultaat nooit vóór de verdachte kan pleiten. Een eerlijke sorteerproef vergt daarom niet alleen dat uitsluitend met een goede hond gewerkt wordt, maar ook uitsluitend met een uitgangspunt waarvan men op goede gronden kan aannemen dat daaraan voldoende geursporen van de dader zitten. Het verdient tevens aanbeveling het verzamelen van geursporen in vergaande mate te standaardiseren.

10. De geursorteerproef als bewijs

De sorteerproef kan op twee manieren gebruikt worden: als opsporingsmiddel of - eventueel tevens - als bewijsmiddel. Als opsporingsmiddel is de proef in de praktijk weinig interessant, want meestal heeft men de verdachte op andere gronden reeds aangehouden.¹⁸ Belangrijker is de rol van de sorteerproef als bewijsmiddel. Hoeveel de sorteerproef als bewijsmiddel waard is, weten wij niet, want

¹⁸ Zie echter het voorstel van De Bruijn, *op. cit.*, noot 7, om van aangehouden criminelen een geurarchief aan te leggen, analoog aan het dactyloscopische archief. Zie tevens zijn bijdrage in deze bundel.

empirisch onderzoek daarnaar ontbreekt. Toch wordt de sorteerproef op grote schaal toegepast en door de Hoge Raad als deugdelijk bewijsmiddel geaccepteerd,¹⁹ zonder dat de Hoge Raad expliciet is ingegaan op de merites van de sorteerproef.

Het heeft weinig zin om te roepen dat de sorteerproef niet als bewijsmiddel gebruikt zou mogen worden, omdat de waarde die daaraan gehecht zou kunnen worden vooralsnog onbepaald is; dat is bij veel bewijsmiddelen het geval. Het verdient wel aanbeveling om de voorstellen voor wijziging van de richtlijnen die ik hierboven deed in te voeren en - uiteraard - op korte termijn empirische steun te vinden voor de sorteerproef.

Bijlage: Werkwijze sorteerproef²⁰

Doel

Het uitvoeren van een deskundige en objectieve sorteerproef.

Middelen

1. De sorteerproef wordt door een speurhondgeleider uitgevoerd met een gecertificeerde speurhond.
2. De sorteerproef wordt met maximaal twee verdachten en zes bijleggers uitgevoerd van hetzelfde geslacht. Indien een sorteerproef met meer dan 2 verdachten moet worden uitgevoerd dient de sorteerproef uitgevoerd te worden volgens het 4/6 systeem waarbij 2 blinde proeven uitgevoerd dienen te worden door het lot bepaald. (4/6 systeem wil zeggen dat vier maal over zes buisjes gegaan moet worden).
3. Gebruik wordt gemaakt van roestvrij stalen sorteerbuisjes.
4. Een sorteertang waarmee de geleider de buisjes uitrekt.
5. Een tang waarmee het uitgangspunt voor de sorteerproef kan worden vastgepakt.
6. Een haak waarmee de helper het buisje van de verdachte in de uitgelegde rij buisjes van de bijleggers kan leggen.
7. Voldoende afsluitbare glazen potten of plastic zakken.
8. Een helper.

¹⁹ Zie HR 26 april 1967, *NJ* 1967, 457 - waarin overigens verslag gedaan wordt van een sorteerproef waarbij de hondengeleider zelf als één van de drie bijleggers fungeerde! (A.-G. s'Jacob concludeerde onder andere 'wat onderdeel (b) betreft: dat een hond, en in het bijzonder een op dit punt afgerichte hond, met behulp van zijn reukorgaan iemand kan aanwijzen, die een bepaald voorwerp bij zich heeft gedragen, is zowel een feit van algemene bekendheid als een ervaringsregel [...]); HR 2 juli 1990, *NJ* 1990, 751 (verplichting verdachte sorteerproef te dulden).

²⁰ Bekend gemaakt bij brief van P.N.J. Wels namens het werkoeverleg oefengroepgeleiders, d.d. 19 december 1988, nr. PW/C4.

Vorbereidingen

Bij de voorbereidingen van de sorteerproef is de speurhond niet aanwezig.

1. De geleider instrueert de helper omtrent zijn werkzaamheden in de te nemen sorteerproef.
2. De buisjes van de bijleggers en de verdachte(n) worden gelijktijdig of nagenoeg gelijktijdig uit de glazen potten of plastic zakken verwijderd waarbij de buisjes van de verdachte(n) apart worden neergelegd.
3. De helper legt de buisjes uit. De plaats van het buisje met de geur van de verdachte wordt tijdens de proeven steeds door de verdachte of door het lot bepaald.
4. Deze handeling herhaalt hij eveneens bij de tweede proef. Zijn er bij de sorteerproef twee verdachten dan verwijderd hij twee buisjes van bijleggers om daarvoor in de plaats de buisjes van de verdachten te leggen.

Lucht aanbrenge

De aan de proef meewerkende personen wassen voor het aannemen van de buisjes hun handen met dezelfde ongeparfumeerde zeep en drogen hun handen elk aan een stuk van een rolhanddoek of papieren handdoek zodat eventuele bijluchten voor alle personen gelijk zijn.

Bij het uitreiken van de buisjes door de geleider noteert deze de daarop voorkomende letter en nummers.

Zowel de bijleggers als de verdachte(n) houden in iedere hand een buisje vast. De verdachte(n) zal (zullen) tijdens het vasthouden van de twee buisjes onder toezicht staan van een opsporingsambtenaar ter controle of de buisjes de voorgeschreven tijd worden vastgehouden. De controlerende opsporingsambtenaar mag niet één van de bijleggers zijn. Indien een verdachte weigert de buisjes vast te houden dan dient de geleider ervoor te zorgen dat zowel de verdachte als de bijleggers op gelijksoortige wijze lucht aanbrenge aan de voor hen bestemde buisjes.

Na ongeveer vijf minuten neemt de geleider de buisjes weer in waarna hij elk buisje (na het controleren van de nummers van verdachte(n)) afzonderlijk in een glazen pot of plastic zak verpakt.

Uitvoering

Bij de werkzaamheden van de helper zijn de speurhondgeleider en zijn hond niet aanwezig zodat de geleider niet weet op welke plaats in de rij het buisje van de verdachte ligt. Nadat de buisjes zijn uitgelegd, verschijnt de geleider met zijn hond op de sorteerplaats en laat zijn hond lucht nemen van het hiertoe veilig gestelde uitgangspunt.

Na het gegeven commando laat hij zijn hond geheel vrij naar de buisjes gaan waarna de hond die buisjes geheel zelfstandig moet beruiken.

Apporteert de hond een buisje dan controleert de geleider aan de hand van de door hem genoteerde nummers of dit het buisje van de verdachte is. Heeft de hond het buisje van

de verdachte geapporteerd dan wordt een tweede sorteerproef uitgevoerd met een tweede serie nog niet gebruikte buisjes van de verdachte(n) en de bijleggers.

Apporteert de hond geen buisje dan mag de hond nog eenmaal lucht nemen van het uitgangspunt en de proef herhalen. Apporteert de hond wederom geen buisje dan wordt de proef beëindigd.

Indien bij het nemen van sorteerproeven op twee of meer verdachten van iedere verdachte een buisje wordt geapporteerd dan wordt dit vooralsnog niet als een negatief resultaat beoordeeld.

In iedere zaak wordt door een bepaalde hond slechts één sorteerproef uitgevoerd op dezelfde verdachte(n). Indien de hond tijdens de sorteerproef enige aarzeling toont worden bij de herkenning of als er van een voorwerp gewerkt moet worden waarover twijfel bestaat of er wel voldoende geur van de dader op aanwezig is kan ter ondersteuning van deze proef een tweede proef door een andere speurhondgeleider en een andere hond worden uitgevoerd binnen 24 uur. Het gebruikte uitgangspunt mag nog éénmaal als sorteervoorwerp worden veilig gesteld.

Binnen veertien dagen mag dezelfde hond niet sorteren op dezelfde verdachte(n) in een andere zaak. Bovendien moeten, met deze hond, tenminste 2 andere sorteerproeven tussendoor gedaan worden.

De uitvoering van de proef dient te geschieden tussen vijftien minuten en twee uur na het innemen van de buisjes.

Tijdens de uitvoering van de sorteerproeven mag de speurhondgeleider uitsluitend de noodzakelijke commando's geven en mag de hond op geen enkele wijze worden beloond.

Toeschouwers

Bij de sorteerproef kunnen andere personen, waaronder de verdachte(n) aanwezig zijn. Van belang is echter dat de toeschouwers de proef op geen enkele wijze kunnen beïnvloeden. De plaats waar de toeschouwers zich dienen op te houden is ter beoordeling van de geleider.

Sorteerplaats

De plaats waar gesorteerd wordt dient zodanig te zijn dat de hond geconcentreerd en zonder afleiding de sorteerproef kan uitvoeren. Aangenomen moet kunnen worden dat de sorteerplaats voor het uitvoeren van de sorteerproef niet door de verdachte(n) betreden werd. De sorteerplaats dient een verharde ondergrond te hebben.